

การศึกษาเชิงปัญหาด้านปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย*

สรายุทธ เลิศปัจฉิมนันท์
คณะมนุษยศาสตร์และประยุกต์ศิลป์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

บทคัดย่อ

ปรัชญาญี่ปุ่นเป็นสิ่งที่ถูกพูดถึงและทำการศึกษากันในประเทศไทยมาแล้วพอสมควร แต่ก็เป็นที่น่าแปลกใจว่าความเข้าใจเรื่องขอบเขตของปรัชญาญี่ปุ่นนั้น กลับเป็นสิ่งที่คลุมเครือมาโดยตลอดเช่นกัน กระทั่งทำให้ทิศทางของการศึกษาปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทยมักคลาดเคลื่อนไกลออกไปสู่การศึกษาญี่ปุ่นในเชิงประวัติศาสตร์ อารยธรรม และสังคม บทความนี้จึงมีความมุ่งหมายในการนำเสนอข้อถกเถียงของนักปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ เพื่อสร้างความชัดเจนทางด้านขอบเขต และนำไปสู่การแยกแยะได้ว่าสิ่งใดเป็นปรัชญาญี่ปุ่น และสิ่งใดเป็นเพียงเรื่องเล่าเชิงพรรณนาทั่วไปเกี่ยวกับญี่ปุ่น

คำสำคัญ: ปรัชญาตะวันออก ปรัชญาญี่ปุ่น ปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย” ภายใต้ทุนส่งเสริมการวิจัยมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ประจำปีงบประมาณ 2561

A Problematic Study of Japanese Philosophy in Thailand

Sarayuddha Lhaspajchimanandh*

Faculty of Humanities and Applied Arts, University of the Thai Chamber of Commerce

Abstract

Recently, Japanese philosophy is a subject that is broadly studied in Thailand. However, the scope of understanding in Thailand has been ambiguous for a long time and it confuses many of Thai people who are interested in Japanese philosophy as well as distracting them to study about Japan in other perspectives such as in histories, civilizations, and society. This article aims to provide an argument on the modern Japanese philosopher in order to clarify the scope of understanding that leads to a distinguish between what Japanese philosophy is and what generally description about Japan is.

Keywords: Eastern philosophy, Japanese philosophy, Modern Japanese philosophy

---

* Corresponding author's e-mail: sarayuddha_lha@utcc.ac.th

บทนำ

ญี่ปุ่นถือเป็นประเทศหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์สืบเนื่องมาอย่างยาวนาน ทั้งยังมีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สั่งสมและสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้ชนชาติญี่ปุ่นมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะตัว และด้วยเหตุนี้เองที่ส่งผลให้นานาชาติต่างก็สนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับญี่ปุ่นในแง่มุมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมิติของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม อารยธรรม ศิลปะ เทคโนโลยี ภาษา วรรณกรรม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา และอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งในที่นี้ ก็รวมไปถึงปรัชญาด้วยเช่นกัน

ทว่าสำหรับประเทศไทยแล้ว การศึกษาด้านปรัชญาญี่ปุ่นนั้น ยังไม่แพร่หลายอย่างที่โลกตะวันตกได้ให้ความสนใจ ดังเช่นที่ปรากฏในรายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการพัฒนานักวิจัยทางปรัชญาตะวันออกรุ่นใหม่ โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งมีบทความทั้งหมด 10 ชิ้น ตามที่รายงานฉบับสมบูรณ์ได้กล่าวถึงประโยชน์ของผลงานไว้ว่า “เป็นนิมิตใหม่ของการวิจัยทางปรัชญาตะวันออกในสังคมไทยในสามแง่มุม ได้แก่ (1) เชื่อมโยงข้อถกเถียงทางปรัชญาตะวันตกกับปรัชญาตะวันออก (2) เสนอบทวิเคราะห์ข้อถกเถียงใหม่ๆ และ (3) มีการอ่านและตีความตัวบทใหม่อย่างสร้างสรรค์จากแง่มุมการศึกษาของผู้วิจัยเอง” (สุวรรณ สตาอาพันธ์ และคณะ, 2547: iii)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาบทความภายใต้โครงการดังกล่าว พบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญาและปรัชญาจีนทั้งหมด โดยแบ่งเป็นบทความด้านปรัชญาจีน 7 บทความ และพุทธปรัชญาอีก 3 บทความ จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า ความสนใจของนักวิจัยทางปรัชญาตะวันออกรุ่นใหม่ นั้น ไม่ปรากฏว่ามีปรัชญาญี่ปุ่นรวมอยู่ด้วย ทั้งที่ปรัชญาญี่ปุ่นยังเป็นที่กระแสปรัชญาซึ่งยังไม่ตายไปจากยุคสมัยปัจจุบัน และนักคิดทางปรัชญาของญี่ปุ่นก็ดำเนินกิจกรรมทาง

ปรัชญาเรื่อยมา เจกเช่นเดียวกับที่นักปรัชญาตะวันตกเองก็ยังคงทำกันอยู่ในทุกวันนี้ ซึ่งหากพิจารณาในแง่แล้ว ย่อมหมายความว่า ปรัชญาญี่ปุ่นได้ดำเนินมาถึงจุดที่มีความเป็นปรัชญาร่วมสมัย และนี่เองที่ทำให้ปรัชญาญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะอันแตกต่างไปจากปรัชญาในสายตะวันออกด้วยกันอย่างปรัชญาจีนหรืออินเดีย

ในการนี้ สืบเนื่องจากปัญหาในประเด็นที่ว่า การศึกษาด้านปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย ไม่มีความกว้างขวางเท่ากับที่โลกตะวันตกได้ทำกันนี้เอง จึงทำให้มักจะพบกับปัญหาที่ปรากฏซ้ำๆ ในเอกสารตำราด้านปรัชญาญี่ปุ่นของประเทศไทย ที่ตั้งประเด็นไว้ที่ปรัชญา แต่กลับเขียนเนื้อหาเข้าไปซ้อนทับกับเรื่องเล่าทางศาสนา วัฒนธรรม จารีต ประเพณี ซึ่งเป็นเรื่องของวิถีชีวิตของคนญี่ปุ่น หรือแม้แต่ในเล่มที่ตั้งประเด็นไว้ว่าจะกล่าวถึงปรัชญาเซ็น แต่เนื้อหากลับเป็นเพียงเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติอาจารย์เซ็นมากกว่าที่จะแสดงให้เห็นถึงวิธีการทางปรัชญาแบบเซ็น เป็นต้น

ทั้งนี้จึงกล่าวได้ว่า เรื่องเล่าต่างๆ ที่ขาดมิติในทางปรัชญาเช่นนี้ อาจส่งผลให้เกิดปัญหาแก่ผู้ที่ตามมาศึกษาได้ในภายหลัง เพราะเป็นการสร้างความสับสนให้แก่ผู้ที่สนใจจะก้าวเข้ามาศึกษาปรัชญาญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องขอบเขตของปรัชญาญี่ปุ่น และในที่สุดก็จะนำไปสู่ปัญหาทางมโนทัศน์ จากการนำเอาเรื่องเล่าเกี่ยวกับญี่ปุ่น เข้าไปซ้อนทับว่าเป็นปรัชญาญี่ปุ่นไป ซึ่งในแง่นี้อาจสะท้อนให้เห็นว่า แวดวงของผู้ที่ศึกษาปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย กำลังละเลยข้อถกเถียงพื้นฐานที่ว่า แท้จริงแล้วลักษณะของปรัชญาญี่ปุ่นคืออะไร

ความคลาดเคลื่อนของปรัชญาญี่ปุ่นในเอกสารตำราไทย

ปัญหาที่ว่า *ปรัชญาญี่ปุ่นคืออะไร? หรือปรัชญาญี่ปุ่นมีลักษณะสำคัญอย่างไร? หากนับตั้งแต่ที่*

ญี่ปุ่นเปิดรับเอาปรัชญาตะวันตกเข้าสู่ประเทศ คำถามในการทำงานนี้ก็เป็นสิ่งที่ผ่านการถกเถียงอย่างเผ็ดร้อนในโลกวิชาการญี่ปุ่นมาช้านานจนได้ข้อสรุปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่ในทางกลับประเด็นดังกล่าวกลับไม่มีการพูดถึงในประเทศไทยมากนัก โดยสามารถพบได้จากการเปรียบเทียบเอกสารตำราที่มีอยู่ในประเทศ กล่าวคือ หากลองสำรวจถึงเอกสารตำราปรัชญาตะวันตก โดยมากในบทนำหรือบทแรกสุดก็มักจะมีการนิยามที่จะกล่าวถึงที่มาและความหมายของคำว่าปรัชญา (ในความหมายของตะวันตก) แต่ในบรรดาเอกสารตำราที่เขียนถึงปรัชญาญี่ปุ่นนั้นกลับไม่มีการเขียนถึงในจุดนี้ว่า ปรัชญาญี่ปุ่นคืออะไร และเป็นคำที่มีที่มาอย่างไร

การขาดจุดตั้งต้นทางความหมายและข้อถกเถียงสำคัญของคำว่าปรัชญาญี่ปุ่นเช่นนี้ อาจเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความผิดพลาดต่อทิศทางการนำเสนอเนื้อหาของปรัชญาญี่ปุ่น ซึ่งพบได้ในเอกสารและตำราที่เขียนเป็นภาษาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อสำรวจถึงเอกสารตำราบางส่วนที่มีการกล่าวถึงปรัชญาญี่ปุ่นโดยตรง มักจะพบปัญหาที่เป็นจุดร่วมเดียวกัน นั่นคือ เนื้อหาโดยมากจะมุ่งประเด็นไปกล่าวถึงเรื่องเล่าเกี่ยวกับญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นทางจารีต ประเพณี วิถีชีวิต และบางครั้งยังรวมไปถึงเรื่องเล่าเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ ราชสำนัก และพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งทั้งหมดนี้ควรจัดให้เป็นเนื้อหาในหมวด/ทางประวัติศาสตร์ อารยธรรมมากกว่าที่จะเป็นปรัชญา อาทิ ตัวอย่างที่จะได้หยิบยกมาสังเคราะห์เชิงวิพากษ์ ดังต่อไปนี้

1) หนังสือ *ปรัชญา-ศาสนา: ตะวันออกตะวันตก* ของ ธนู แก้วโอภาส (2529: 244-249) ในส่วนหนึ่งของบทที่ 3 มีเนื้อหาว่าด้วย 'แนวความคิดทางปรัชญาของจีนและญี่ปุ่น' ได้กล่าวถึงแนวความคิดของคนญี่ปุ่นไว้ว่า มีสิ่งที่เรียกว่า ปรัชญาชินโต แต่เนื้อหาในหัวข้อนี้ทั้งหมดนั้นใช้ไปกับเรื่องเล่าเชิงตำนาน ก่อนที่จะนำไปสู่การเปิดประเด็นว่าจะอย่างไร

ก็ตาม ในเวลาต่อมาญี่ปุ่นได้ตกอยู่ภายใต้วัฒนธรรมที่มีรูปแบบสูงกว่าของจีนและอินเดีย เพื่อเป็นการเปิดประเด็นเข้าสู่การกล่าวถึง พุทธศาสนามหายาน ที่เข้าสู่ญี่ปุ่น โดยเนื้อหาในส่วนนี้ทั้งหมดเป็นเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ของศาสนา ในแง่ที่ว่าญี่ปุ่นได้เปิดรับพุทธศาสนามหายานเข้ามาเมื่อไหร่ อย่างไร และโดยใคร เป็นต้น

2) หนังสือ *ปรัชญาตะวันออก* ของ สติธ วงศ์สุวรรณ (2541: 109-155) โดยผู้เขียนหนังสือเล่มดังกล่าวนี้ ได้อุทิศหนึ่งบท คือ บทที่ 6 ให้กับหัวข้อ 'ปรัชญาญี่ปุ่น' แต่เนื้อหาภายในบทนั้นกลับเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับลัทธิความเชื่อทางศาสนาชินโต และพุทธศาสนานิกายเซ็นโซ โดยในส่วนที่กล่าวถึงศาสนาชินโตนั้น ได้หยิบยกเกี่ยวกับหลักและพิธีกรรม รวมถึงความกั๊กดีต่างๆ ตลอดจนการแบ่งชนชั้นขุนนางในสมัยญี่ปุ่นโบราณ เพื่อนำมากล่าวว่าทั้งหมดเป็นรากฐานทางความเชื่อของคนญี่ปุ่น ต่อมาในส่วนของพุทธศาสนานิกายเซ็นโซ ได้มีการหยิบยกเรื่องหลักการทำเพ็ญของพุทธศาสนามหายาน เรื่องบารมี 6 อัปมัญญกาภวณา 4 และมหาปณิธาน 4 ซึ่งทั้งหมดเป็นหลักธรรมของพุทธศาสนามหายาน นิกายมหายานิก และนิกายโยคาจารย์ทั้งสิ้น และทั้งหมดทั้งหมดผู้เขียนได้นำไปสู่ข้อสรุปในบทที่ว่าด้วยปรัชญาญี่ปุ่นว่า "*ปรัชญาชินโตสร้างชาติ ประเทศชาติมั่นคงได้เพราะพุทธปรัชญา*"

3) หนังสือ *ปรัชญาจีน-ญี่ปุ่น* ของ พระมหาบรรจง สิริจินโท (2544: 107-122) เป็นหนังสือในโครงการผลิตตำรา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ถูกใช้สอนในรายวิชาปรัชญาจีน-ญี่ปุ่น โดยผู้เขียนหนังสือเล่มดังกล่าวนี้ ได้อุทิศหนึ่งบท คือ บทที่ 9 ให้กับหัวข้อ 'ปรัชญาญี่ปุ่น' ซึ่งมีเนื้อหาว่าด้วย แนวความคิดเชิงปรัชญาญี่ปุ่น ปรัชญาของคนญี่ปุ่น และเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาชินโต ซึ่งเมื่อพิจารณาเนื้อหาทั้งหมดในบทนี้แล้ว พบ

ว่า ได้มีการเกริ่นนำถึงความเสื่อมทรามทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลก กระทั่งสามารถพลิกบทบาทเอาชนะหายนะหลังจากที่พ่ายแพ้สงครามโลก ให้กลายเป็นประเทศที่มีความเจริญต่อมาในภายหลัง โดยอ้างถึงหลักสำคัญอันเป็นที่พึงทางจิตใจของคนญี่ปุ่นที่นำพาญี่ปุ่นให้มาสู่จุดนี้ได้ คือ การนับถือในศาสนาชินโตและพุทธศาสนาเมฆายาน และเนื้อหาในส่วนอื่นๆ ของบทนี้ได้กล่าวถึงลักษณะของสังคมญี่ปุ่น โดยจัดประเภทออกเป็น สังคมรวมกลุ่ม สังคมรูปแบบ และสังคมเก็บซ่อนความรู้สึก นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงปรัชญาของผู้หญิงญี่ปุ่น ซึ่งมีเนื้อหาพรรณนาเกี่ยวกับการทำหน้าที่ของผู้หญิงในฐานะภรรยาที่จะต้องคอยปรนนิบัติสามีและครอบครัว และในส่วนของหัวข้อปรัชญาชินโตนั้น ก็เป็นการกล่าวถึงเรื่องเล่าเชิงพิธีกรรมด้านการบูชาธรรมชาติ การบูชาบรรพบุรุษ การบูชาวีรชน การบูชาจักรพรรดิ สัญลักษณ์ของศาสนาชินโต และหลักธรรมต่างๆ ของศาสนาชินโต ซึ่งทั้งหมดเป็นเรื่องเล่าของเชิงวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ไม่ได้มีความเชื่อมโยงใดๆ กับปรัชญาญี่ปุ่น

4) หนังสือ *ปรัชญาเปรียบเทียบ มนุษยนิยม ตะวันออกกับตะวันตก* ของ สิทธิ บุตรอินทร์ (2554: 227-282) โดยผู้เขียนหนังสือเล่มดังกล่าวนี้ ได้อุทิศหนึ่งบท คือ บทที่ 5 ให้กับหัวข้อ ‘มนุษยนิยมแนวปรัชญาญี่ปุ่น’ ซึ่งมีการกล่าวถึงปรัชญาญี่ปุ่นไว้ว่าเป็น วิถี หรือ มรรคา อันจะนำไปสู่ความรู้ ความจริง ความถูกต้องดีงาม อรรถประโยชน์ และสันติสุข โดยคนญี่ปุ่นปรุงแต่งระบบแนวคิดและแนวความคิดของคนญี่ปุ่นให้เป็นปรัชญาญี่ปุ่นเพื่อให้คุณค่าสนองแก่คนญี่ปุ่น จากนั้นเนื้อหาในส่วนต่อมาจึงเริ่มด้วยการกล่าวถึง วิถีชินโต เรื่องเล่าเกี่ยวกับคามิ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ การบูชาบรรพบุรุษ เป็นต้น ซึ่งจัดเป็นเรื่องเล่าเชิงพิธีกรรมมากกว่าที่จะเป็นปรัชญา และในส่วนต่อมาได้กล่าวถึง วิถีพุทธ ว่า “เป็นหลักธรรมของผู้ตรัสรู้ชอบแล้ว และผลพวงจากการรับเอาพุทธ

ศาสนาเมฆายานเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่นเป็นสิ่งที่ทำให้ญี่ปุ่นได้เปลี่ยนผ่านจากอนารยประเทศ ไปสู่ประเทศชาติที่มีอารยธรรม และวิถีพุทธนี้เองที่ทำให้คนญี่ปุ่นรักชาติ รักแผ่นดิน มีความรักในธรรมชาติตลอดจนกล้าหาญทางจริยธรรม” ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้ นอกจากจะไม่เกี่ยวข้องกับปรัชญาญี่ปุ่นแล้ว ยังนับเป็นการสรุปเกินข้ออ้างที่ดีความพุทธศาสนาให้สูงกว่าปรัชญาญี่ปุ่น โดยที่ไม่ได้กล่าวถึงเนื้อหาและวิธีการของปรัชญาญี่ปุ่นแต่อย่างใด

จากเนื้อหาที่ได้หยิบยกมา แม้จะเป็นเพียงบางส่วนของบรรดาเอกสารตำราที่มีในประเทศไทย แต่หากอาศัยปีที่พิมพ์เอกสารตำราดังกล่าวเป็นหมุดหมายทางวิชาการของไทย ก็สามารถทำให้มองเห็นภาพโดยคร่าวได้ว่า การผลิตซ้ำองค์ความรู้ในลักษณะนี้ อย่างน้อยที่สุดก็ดำเนินมาแล้วไม่ต่ำกว่า 25 ปี โดยประมาณ จึงแสดงให้เห็นถึงทิศทางที่ผิดพลาดอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งจำเป็นต้องทำการสำรวจเชิงลึกต่อไป

กระนั้นก็ตาม ถึงแม้เอกสารตำราที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาญี่ปุ่นดังที่ได้หยิบยกมากล่าวบางส่วนนี้ จะมีข้อบกพร่องในบางประการก็ตาม แต่ก็ยังพบว่า มีเอกสารตำราที่เขียนขึ้นด้วยภาษาไทย และจัดเป็นเอกสารชิ้นสำคัญต่อการศึกษาปรัชญาญี่ปุ่น คือ *ภูมิปัญญาวิชาเห็น: บทวิเคราะห์คำสอนปรมาจารย์โดเก็น* ที่ไม่เพียงแต่จะมีเนื้อหาเชิงประวัติศาสตร์ความคิดของโดเก็นเท่านั้น ทว่ายังมีเนื้อหาสำคัญอันแสดงถึงวิธีการทางปรัชญาของโดเก็นอยู่ด้วย โดยเป็นงานเขียนของ สุวรรณา สถาอานันท์ (2534: 39-53) ดังสาระสำคัญตอนหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นข้อถกเถียงเชิงปรัชญาตามแนวทางของเซ็น ที่แตกต่างจากปรัชญาตะวันตก กล่าวคือ ปรัชญาเซ็นโดยทั่วไปมิได้พยายามใช้เหตุผลเพื่อแสดงความชอบธรรมของประสบการณ์บริสุทธิ์ของมนุษย์ แต่เซ็นพยายามปลุกให้มนุษย์ตื่นรู้สู่ประสบการณ์บริสุทธิ์ด้วยจุดหมายอีกชนิดที่มีใช้การหาพื้นฐานเพื่อสร้างระบบความรู้ทาง

ปรัชญา (แบบปรัชญาตะวันตก) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความคิดเชิงปรัชญาที่ โดเก็น ได้เสนอเกี่ยวกับความเข้าใจถึงความจริงและความสัมพันธ์ของมนุษย์ ในอีกลักษณะหนึ่งซึ่งไม่พบในปรัชญาตะวันตกโดยทั่วไป โดยเสนอเรื่องประสบการณ์บริสุทธิ์ในสภาวะของการคิดโดยปราศจากการคิด รวมถึงวิธีการเชิงปฏิบัติเพื่อไปสู่สภาวะดังกล่าว ซึ่งข้อเสนอนี้จัดเป็นวิธีการทางปรัชญาแบบหนึ่งซึ่งถกเถียงเกี่ยวกับเนื้อหาของจิตสำนึกและประสบการณ์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามจากการสำรวจเอกสารตำราเก่าที่ปรากฏในเมืองต้น พบว่า ปริมาณของงานทางปรัชญาญี่ปุ่นจริงๆ อย่างเช่นงานที่มีลักษณะเดียวกับของสุวรรณา สถาอนันท์ นั้นมีไม่มาก¹ กล่าวคือ ปริมาณของงานที่ผลิตศึกษาโดยเอาเรื่องเล่าเกี่ยวกับญี่ปุ่นเข้ามาซ้อนทับเป็นปรัชญาญี่ปุ่นนั้นมีจำนวนมากกว่า จึงเป็นที่น่าตั้งข้อสังเกตว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในเอกสารตำราด้านปรัชญาญี่ปุ่นของไทย กำลังคลาดเคลื่อนจากเรื่องของปรัชญาไปสู่เรื่องเล่าเกี่ยวกับจารีตประเพณี วิถีชีวิต โดยนำเสนอสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นปรัชญาญี่ปุ่น ซึ่งเป็นการนำเสนอที่ผิดทิศทาง ฉะนั้นหากพิจารณาปัญหาในแง่มุมดังกล่าวอย่างถี่ถ้วนแล้ว การจะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและล่วงเลยมาถึงจุดนี้ อาจจำเป็นต้องเชิญชวนให้หวนกลับมาทบทวนถึงขอบเขตของปรัชญาญี่ปุ่น ร่วมกับข้อถกเถียงของนักปรัชญาญี่ปุ่นในประเด็นปัญหาที่เกี่ยวกับสถานะทางปรัชญา ซึ่งแม้ว่าจะเป็นที่กระจ่างชัดแล้วในประเทศญี่ปุ่น แต่ก็จัดได้ว่ามีความสำคัญต่อแวดวงของการศึกษาปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย

ขอบเขตของปรัชญาญี่ปุ่น

นับตั้งแต่การปรากฏตัวของบุคคลสองคน ที่ถือกันว่ามีคุณูปการอย่างสูงสุดต่อแวดวงปรัชญาญี่ปุ่น

ได้แก่ นิชิ อามะเนะ ผู้เป็นบิดาแห่งปรัชญาของญี่ปุ่น และ นิชิตะ คิตะโร ผู้เป็นบิดาแห่งปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ โดยทั้งสองเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ คือ นิชิได้นำเอาวิทยาความรู้ของตะวันตกอย่างปรัชญาเข้ามาสู่ญี่ปุ่น ถือเป็นการเปิดโลกทัศน์ทางความรู้ให้ญี่ปุ่น ได้รู้จักกับสิ่งที่ชาวตะวันตกเรียกว่าปรัชญาเป็นครั้งแรก ในแง่นี้ นิชิ อามะเนะ จึงถูกยกย่องให้เป็นบิดาของปรัชญาแห่งญี่ปุ่น (father of philosophy in Japan) ขณะที่ นิชิตะ คิตะโร นั้นถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาปรัชญาแบบแผนโบราณของญี่ปุ่น (classical Japanese philosophy) ให้มีอัตลักษณ์ทางปรัชญาที่ชัดเจนและเปิดฉากสู่ความเป็นปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่

อย่างไรก็ดี ทั้งนิชิ และนิชิตะ ต่างก็เป็นตัวแทนของนักคิดนักปรัชญาที่อยู่ในยุคสมัยใหม่ แต่หากจะถามถึงบุคคลที่หมุดหมายอันสำคัญในหน้าประวัติศาสตร์ของปรัชญาญี่ปุ่นนับแต่โบราณเป็นต้นมา ก็อาจจะกล่าวอย่างคร่าวที่สุดได้ว่า ผู้ที่เป็นภาพตัวแทนแห่งการก่อตัวขึ้นของระบบความคิดทางปรัชญาในญี่ปุ่นคนแรก คือ โดเก็น เพราะถือกันว่าเป็นนักคิดคนแรกของญี่ปุ่น ที่เสนอชุดความคิดซึ่งทำให้ญี่ปุ่นสามารถก้าวพ้นกระบวนทัศน์ทางความคิดแบบจีนได้ โดเก็นจึงถูกยกย่องว่าเป็นผู้วางรากฐานให้แก่แบบแผนดั้งเดิมของปรัชญาญี่ปุ่น กระทั่งมาถึงจุดเปลี่ยนในยุคสมัยของ นิชิตะ คิตะโร ที่เปิดรับเอาแนวคิดทางปรัชญาของตะวันตกเข้ามาปรับปรุงแบบแผนดั้งเดิมของปรัชญาญี่ปุ่น และทำให้ก้าวเข้าสู่การเป็นปรัชญาสมัยใหม่ (Takeshi, 2016: 9, 12)

ดังนั้น หากอาศัยมุมมองปัจจุบันพิจารณาย้อนกลับไป ไม่ว่าจะด้วยรากฐานทางแนวคิดของ โดเก็น หรือจะด้วยระบบปรัชญาของนิชิตะก็ตาม ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้งแล้วว่า คำถาม ญี่ปุ่นมี

¹ ดูเอกสารค้นคว้าเพิ่มเติม: รายการภาษาไทย

ปรัชญาหรือไม่? นั่นถือเป็นอันสิ้นสุดโดยปริยาย แต่ถึงกระนั้นก็ยังมึประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับที่มาของคำว่า ปรัชญาญี่ปุ่น เพื่อเป็นการสร้างความชัดเจนทางความหมายเมื่อมีการเอ่ยคำว่าปรัชญาญี่ปุ่นจากมุมมองของคนอกวัฒนธรรมญี่ปุ่น ซึ่งอาจต้องทำความเข้าใจก่อนว่าในภาษาญี่ปุ่น มีคำที่ใช้เทียบเคียงกับคำว่า *philosophy* นั่นคือ ‘เตะสึะซุ’ (哲学 : tetsugaku) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากสำรวจถึงที่มาของคำๆ นี้เพิ่มเติมจะพบว่า เป็นคำที่บัญญัติใหม่ โดย นิชิ อามะนะะ ปัญญาชนผู้ใช้ชีวิตในช่วงสมัยเมจิ ที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยเลือกสรรอักษรจีนที่มีความหมายสอดคล้องกับ *philosophy* ของตะวันตก จนได้คำที่มีความหมายตามอักษรว่า ‘วิชากระจ่างรู้’ (science of clarity)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงบริบทเบื้องหลังของการบัญญัติ จะพบว่า นิชิ คาดหวังจะให้ เตะสึะซุ เป็นคำที่แสดงถึง วิธีใหม่ของการคิด (new way of thinking) ภายใต้กระแสปัญญานิยมที่อุบัติขึ้นในญี่ปุ่น นับตั้งแต่เปิดรับเอาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาสู่ประเทศ โดยวิธีใหม่ของการคิดที่ว่านี้ถือเป็นการตอบโต้มรรควิธีที่เป็นขนบคิดของลัทธิขงจื้อ (Confucianism) ซึ่งหยั่งรากอยู่ในญี่ปุ่นมาอย่างช้านาน อีกทั้งยังเป็นการตอบโต้โดยไม่ต้องหยิบบ่มมรรควิธีแบบพุทธศาสนาเข้ามายุ่งเกี่ยว เพราะ นิชิ บัญญัติคำๆ นี้ขึ้นมาจากหลักการที่มองว่า ปรัชญาเป็นได้มากกว่าจารีตเชิงปฏิบัติในทางศาสนา เพราะปรัชญามีแบบแผนของพันธกิจที่จะทำให้จิตเกิดภาวะกระจ่างแจ้งต่อความเป็นจริงของโลกได้ ชนิดที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยคำอธิบายของศาสนา เพราะคำอธิบายของลัทธิความเชื่อในทางศาสนามักเป็นคำอธิบายที่มีภาพตัวแทนของความสูงส่งเชิงอุดมคติเข้ามาปะปน (Raud, 2012: 15, 16)

ด้วยมูลเหตุเช่นนี้ หากพิจารณาผ่านมุมมองของ นิชิ ย่อมกล่าวได้ว่า การบัญญัติคำใหม่ในภาษา

ญี่ปุ่นคือคำว่า *วิชากระจ่างรู้* ขึ้นมานั้น ถือเป็นการสร้างคำที่มีความหมายต่อบริบททางสังคมในยุคสมัยนั้นหมายรวมอยู่ด้วย กล่าวคือ วิชากระจ่างรู้ เป็นคำที่ถูกมุ่งหมายให้แสดงออกถึงการแสวงหาภูมิธรรมที่จะชักนำไปสู่ภาวะของความคิดอันรู้แจ้ง (to become enlightened through) ดังนั้นการเข้าใจบริบทสำคัญอันเป็นภูมิหลังเกี่ยวกับสถานะทางความหมายของคำว่า ปรัชญา ที่เกิดขึ้นในญี่ปุ่นเช่นนี้ ล้วนมีส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดความชัดเจนและสามารถจัดความคลุมเครือดังเช่นที่เกิดขึ้นในแวดวงวิชาการของไทยซึ่งมักเอาปรัชญาญี่ปุ่นไปปะปนกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับญี่ปุ่น กล่าวคือ บริบทของการสรรคำของนิชิ มีส่วนช่วยให้มองเห็นความสำคัญของคำว่าปรัชญา ตามที่ชาวญี่ปุ่นให้ความสนใจ คือ วิธีของการคิด (way of thinking) ฉะนั้นแล้วคำว่า ปรัชญาญี่ปุ่น ก็ย่อมที่จะต้องสื่อเน้นสำคัญอย่างหนักแน่นถึงการเป็น วิธีของการคิดแห่งญี่ปุ่น (way of Japanese thinking) และดังนั้นเรื่องเล่าเชิงพิธีกรรมของจารีตประเพณี ตลอดจนปรากฏการณ์ของข้อเท็จจริงต่างๆ ในทางสังคม อย่างที่มักปรากฏในเอกสารตำราของไทยนั้น จึงจัดเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับญี่ปุ่น

ทั้งนี้การแยกเอาปรัชญาญี่ปุ่นออกจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับศาสนาหรือวัฒนธรรมประเพณีของญี่ปุ่นนั้น จำเป็นต้องกำหนดขอบเขตอย่างชัดเจนก่อนว่าจะศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบภูมิปัญญาของนักคิดชาวญี่ปุ่น เพื่อทำความเข้าใจกับโลกทัศน์ของชาวญี่ปุ่นในยุคสมัยต่างๆ ผ่านความคิดเชิงปรัชญาซึ่งสำหรับญี่ปุ่นแล้วความคิดเชิงปรัชญาก็หมายถึงกระแสความคิดที่เปิดรับจากแหล่งภายนอก (อาทิ จีน อินเดีย หรือตะวันตก) โดยนำเข้ามาผสมผสานกับรากฐานทางความคิดของญี่ปุ่นได้อย่างลงตัว แต่ถึงกระนั้นก็ยังมึจุดที่ต้องให้ความระมัดระวัง โดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงศาสนาพื้นเมืองดั้งเดิมของญี่ปุ่นอย่างเช่น ลัทธิชินโต หากสนใจแต่เพียงบริบทของการเป็น

เรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์หรือการปฏิบัติเชิงพิธีกรรมแล้ว ย่อมเป็นการทำให้ออกนอกขอบเขตของการพูดถึงปรัชญา ในแง่นี้จึงแตกต่างไปจากการพูดถึงพุทธศาสนาหรือลัทธิขงจื้อ ที่มีระบบคิดเชิงปรัชญาเป็นสิ่งที่รองรับอยู่ได้อย่างชัดเจน (Carr and Mahalingam, 2005: 640, 641)

อย่างไรก็ดี ในการศึกษาเอกสารคำราเพิ่มเติม² ได้ทำให้เห็นขอบเขตของปรัชญาญี่ปุ่นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยสามารถประมวลขอบเขตด้านยุคสมัยได้เป็น ปรัชญาญี่ปุ่นก่อนสมัยใหม่ ปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ และปรัชญาญี่ปุ่นร่วมสมัย ส่วนในด้านของเนื้อหาทางปรัชญานั้น สามารถกำหนดขอบเขตในเบื้องต้นได้ดังนี้

1) เนื้อหาของปรัชญาญี่ปุ่นก่อนสมัยใหม่ ได้แก่ ปรัชญาญี่ปุ่นในกระแสอิทธิพลจีน และปรัชญาญี่ปุ่นในกลุ่มความคิดพุทธศาสนา

2) เนื้อหาของปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ แบ่งออกเป็นสองระยะ ได้แก่ ปรัชญาญี่ปุ่นในระยะก่อตัวจากอิทธิพลตะวันตก และระยะต่อมาคือปรัชญาญี่ปุ่นในกลุ่มสำนักเกียวโต

3) เนื้อหาของปรัชญาญี่ปุ่นร่วมสมัย ได้แก่ ปรัชญาญี่ปุ่นของนักคิดในกลุ่มปลายศตวรรษ 20 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า หากกำหนดขอบเขตของปรัชญาญี่ปุ่น โดยเริ่มจากจุดยืนสำคัญตามบริบทที่มาของคำว่า *เทะสึเงะกุ* ในฐานะวิถีแห่งการคิด และจำเพาะเจาะจงลงไปว่าเป็นวิถีที่ให้ความกระจ่างรู้ทาง

ความคิดในแบบฉบับของญี่ปุ่นด้วยแล้ว เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับเนื้อหาทางปรัชญาของนักคิดในยุคสมัยต่างๆ ของญี่ปุ่น ก็จะช่วยให้จัดความคลุมเครือ และสามารถกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนในการศึกษาปรัชญาญี่ปุ่นได้

อย่างไรก็ตาม นอกจากการเข้าใจถึงขอบเขตแล้ว ข้อถกเถียงพื้นฐานสำคัญซึ่งบรรดาปัญญาชนหรือนักปรัชญาญี่ปุ่นในอดีต ที่ต่างคนต่างก็เคยให้เหตุผลกันมาแล้วอย่างจริงจังว่า ปรัชญาญี่ปุ่นคืออะไร? ญี่ปุ่นมีปรัชญาหรือไม่? ก็นับว่าเป็นประเด็นที่สำคัญ เพราะทำให้เห็นพัฒนาการของการเปลี่ยนผ่านโดยเชื่อมโยงปรัชญาญี่ปุ่นก่อนสมัยใหม่ มาสู่ปรัชญาญี่ปุ่นร่วมสมัยที่เชื่อมโยงปรัชญาบริสุทธิ์และปรัชญาชีวิตเข้ากับวิธีแสวงหาความจริงในแบบวิชาการทางปรัชญา ซึ่งจัดได้ว่ามีอัตลักษณ์ทางปรัชญาที่แสดงออกถึงความเป็นญี่ปุ่นได้อย่างเข้มข้น

ปรัชญาญี่ปุ่นว่าด้วยข้อถกเถียงของปัญญาชนญี่ปุ่น

ในการศึกษาเกี่ยวกับ *ปรัชญาญี่ปุ่น* (Japanese philosophy)³ มักพบกับปัญหาสำคัญอันเป็นรากฐานของความสับสน ประเด็นแรก คือ ปัญหาเรื่องสถานะทางปรัชญาของตัวปรัชญาญี่ปุ่นเอง ที่ไม่ได้ให้ภาพชัดเจนในทางปรัชญาเท่าใดนัก จนบ่อยครั้งได้สร้างความสับสนแก่ผู้สนใจจะศึกษา และทำให้อาณาบริเวณของการศึกษาปรัชญาญี่ปุ่น ต้องเข้าไปเหลื่อมซ้อนกับการศึกษาวัฒนธรรมหรือประเพณีญี่ปุ่น ซึ่งอย่างหลังนี้จัดว่าเป็นมรดกตกทอดทางอุดมการณ์อันเป็นผลจาก

² ดูเอกสารค้นคว้าเพิ่มเติม ราชการ:-

Carr and Mahalingam ใน Companion Encyclopedia of Asia Philosophy
Heisig & Kasulis and Maraldo ใน Japanese Philosophy: A Sourcebook
Piovesana ใน Recent Japanese Philosophical Thought 1862-1962: A Survey
Kumano ใน 『日本哲学小史—近代100年の20篇』
Tanaka ใน 『日本の哲学をよむ—「無」の思想の系譜』

³ 日本哲学 (Nihon Tetsuaku)

การประกอบสร้างความเป็นญี่ปุ่นนิยม (Japanism)⁴ โดยสิ่งที่ประกอบสร้างผ่านอุดมการณ์เหล่านี้ จะมีรายละเอียดทางมโนทัศน์ที่แตกต่างไปจากปรัชญาญี่ปุ่น เพราะโดยธรรมชาติของปรัชญาแล้วคือการมุ่งแสวงหาความจริงที่กระจ่างรู้เป็นสำคัญ ซึ่งตรงข้ามกับความเป็นญี่ปุ่นนิยมที่เป็นมโนทัศน์อันเกิดจากการประดิษฐ์สร้างบนพื้นฐานของอุดมการณ์ชาตินิยม ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการมุ่งแสวงหาความจริงทางปรัชญา

ปัญหาดังกล่าว จัดเป็นปัญหาทางมโนทัศน์ที่เคยเกิดขึ้นในญี่ปุ่น และข้อถกเถียงในประเด็นปัญหานี้ก็นับว่ามีความสำคัญต่อความเข้าใจลักษณะพื้นฐานของปรัชญาญี่ปุ่น ถึงแม้ว่าหากพิจารณาจากมุมมองในสมัยปัจจุบันที่ประเทศญี่ปุ่นเองได้ผ่านข้อถกเถียงนี้ไปแล้ว แต่ก็ยังนับว่ามีประโยชน์สำหรับการศึกษาปรัชญาญี่ปุ่นสำหรับผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับปรัชญาญี่ปุ่นมาก่อน เพราะความไม่คุ้นเคยนั้นมักจะทำให้เวลาที่เอ่ยคำว่าปรัชญาญี่ปุ่นขึ้นมาอย่างลอยๆ ก็มักจะทำให้เข้าใจไปอย่างผิวเผินว่าเป็นคำบ่งบอกถึงประเภทย่อย (genre) ของปรัชญากระแสหนึ่งในหมวดหมู่ของปรัชญาตะวันออก เฉกเช่นเดียวกับเวลาที่เอ่ยถึงปรัชญาจีน หรือปรัชญาอินเดีย เป็นต้น แต่หากได้พิจารณากันอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่าปรัชญาญี่ปุ่น เป็นคำที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางปรัชญาที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ที่มีลักษณะโดดเด่นจากการอาศัยข้อดีของปรัชญาตะวันตกและตะวันออกมาผสมผสานเข้าด้วยกัน กล่าวคือ เป็นการทำให้ปรัชญาบริสุทธิ์ด้วยท่าทีแบบตะวันตก ที่ให้ความสำคัญกับการให้คำอธิบายประเด็นปัญหาต่างๆ ผ่านชุดการให้เหตุผล (argument) ในขอบข่ายของอภิปรัชญา (metaphysics) ญาณวิทยา (epistemology) และคุณวิทยา (axiology) แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีมิติทางจิตวิญญาณของการเป็นปรัชญาชีวิต ซึ่ง

ถือเป็นรากฐานอันโดดเด่นของปรัชญาตะวันออก ซึ่งกว่าที่ปรัชญาญี่ปุ่นจะมาถึงจุดนี้ได้ นั่นก็จำเป็นต้องผ่านข้อถกเถียงและการทำปรัชญา (philosophizing) ต่างๆ มาอย่างมากมายในประเทศของตน กระทั่งถึงที่สุดปรัชญาญี่ปุ่นนับตั้งแต่ก่อนสมัยใหม่ (pre-modern Japanese philosophy) มาถึงสมัยใหม่ (modern Japanese philosophy) และมาจนถึงร่วมสมัย (contemporary Japanese philosophy) ก็ได้ทำลายบรรทัดฐานของการขีดเส้นแบ่งแยกระหว่างปรัชญาตะวันตกและตะวันออกได้อย่างสวยงาม โดยสามารถประยุกต์เอาวิธีการทางปรัชญามาใช้ได้กับสังคมปัจจุบันได้อย่างไม่สูญเสียอัตลักษณ์ทางความคิด

ทว่าอัตลักษณ์ทางความคิดดังกล่าว มิใช่สิ่งที่ได้มาอย่างลอยๆ เพราะนับแต่อดีตมานั้น ญี่ปุ่นเป็นชนชาติที่เปิดรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาสู่ประเทศตนเองมาโดยตลอด นับตั้งแต่สมัยโบราณที่รับเอาวัฒนธรรมจีนเข้าสู่ราชสำนัก จนมาถึงการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเข้มข้นเข้ามาในสมัยเมจิ นั้นจึงหมายความว่า แนวความคิดทางปรัชญาเองก็ไหลบ่าเข้ามาผ่านทางวัฒนธรรมภายนอกที่ญี่ปุ่นได้เปิดรับเข้ามาด้วยเช่นกัน อาทิ ปรัชญาเต๋า ปรัชญาขงจื้อ พุทธปรัชญา ที่รับผ่านทางจีนและเกาหลี เป็นต้น และยังรวมไปถึงปรัชญาตะวันตกที่ญี่ปุ่นรับเข้ามาอีกในภายหลัง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นรากฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดปรัชญาญี่ปุ่นในกาลต่อมาด้วยกันทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม เพราะการเป็นแหล่งที่เปิดรับเอาวัฒนธรรมต่างๆ จากภายนอก รวมไปถึงวัฒนธรรมทางความคิดอย่างปรัชญาเข้ามานั้น ก็ทำให้ในอดีตญี่ปุ่นต้องประสบปัญหาเรื่องการปะทะบาดหมางทางความคิดและวัฒนธรรม และหมกมุ่นอยู่กับการแสวงหาอัตลักษณ์แห่งญี่ปุ่นของตนเองอยู่เรื่อยมาๆ กระทั่งนำมาสู่คำถามสำคัญที่นักคิดหรือปัญญาชนชาวญี่ปุ่นต่างถกเถียงกันมาจนถึงที่สุดแล้ว ญี่ปุ่นมีปรัชญาหรือไม่

⁴ 日本主義 (Nihon Shugi)

ประเด็นที่นักคิดนักปรัชญาญี่ปุ่นถกเถียงกันว่า ญี่ปุ่นมีปรัชญาหรือไม่นั้น จัดเป็นปัญหาพื้นฐานแรกสุด ที่สำคัญที่สุดเมื่อกล่าวถึงปรัชญาญี่ปุ่น เพราะจัดเป็นปัญหาทางมโนทัศน์ที่หากมีความชัดเจนแล้ว ก็จะสามารถสร้างความเข้าใจได้ว่า ปรัชญาญี่ปุ่น แท้จริงแล้วเป็นอย่างไร แต่กระนั้นเลย สำหรับประเทศไทยแล้ว ทุกครั้งเมื่อถึงปรัชญาญี่ปุ่นขึ้นมา ก็ดูเหมือนว่าประเด็นสำคัญทั้งในด้านความหมายและมโนทัศน์ที่ผ่านการถกเถียงในญี่ปุ่นนี้กลับไม่ถูกหยิบยกมากล่าวถึงนัก ซึ่งอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาญี่ปุ่นคลาดเคลื่อนไปสู่การเหมารวมกับเรื่องเล่าต่างๆ ที่เกี่ยวกับญี่ปุ่นไป อาทิ เรื่องเล่าทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ซึ่งนับว่าเป็นผลเสียเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากรากฐานทางมุมมองที่มีต่อปรัชญาญี่ปุ่นขาดความชัดเจนตั้งแต่ระดับฐานรากของมโนทัศน์แล้ว ก็มีความเป็นไปได้ว่าองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับปรัชญาญี่ปุ่นในประเทศไทย อาจต้องได้รับการสำรวจใหม่อย่างจริงจัง

ตรงกันข้ามกับญี่ปุ่นที่พยายามขบคิดถึงปัญหาข้อนี้อย่างลึกซึ้ง เนื่องจากข้อถกเถียงเกี่ยวกับขอบเขตทางความหมายของปรัชญาญี่ปุ่นนั้น เป็นสิ่งที่อยู่ในความสนใจของนักปรัชญาญี่ปุ่นมานาน เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับการค้นหารากเหง้าอันเป็นอัตลักษณ์แห่งภูมิปัญญาของญี่ปุ่น ซึ่งที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะนับตั้งแต่สมัยที่ญี่ปุ่นเปิดรับภูมิปัญญาตะวันตกเข้าสู่ประเทศ ญี่ปุ่นได้ให้ความสำคัญกับปรัชญามากเท่าๆ กับวิทยาศาสตร์ เพราะเชื่อว่าสองสิ่งนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาติตะวันตกสามารถพัฒนาผู้คนและ

ประเทศชาติให้มีความก้าวหน้า ดังนั้นเพื่อไล่ตามหรือแม้กระทั่งก้าวข้ามตะวันตก ก็ควรที่จะให้ความสำคัญกับทั้งปรัชญาและวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านปรัชญา จึงทำให้เกิดการตั้งคำถามถึงนิยามของปรัชญาว่า อะไรคือลักษณะสำคัญของปรัชญา และแค่นั้นอย่างไรถึงเรียกว่าปรัชญาญี่ปุ่น คำถามเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่นักคิดนักปรัชญาของญี่ปุ่นต่างก็ถกเถียงกันเพื่อให้เกิดความชัดเจนทางความหมายกันเรื่อยมา

ในการนี้ บรรดานักคิดนักปรัชญาชาวญี่ปุ่นได้พากันตั้งคำถามในเรื่องพื้นฐานที่สุด แต่ก็หาคำตอบได้ยากที่สุดเช่นกัน นั่นคือคำถามที่ว่า ญี่ปุ่นมีปรัชญาจริงหรือไม่ อีกทั้งคำถามนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับกรอบวิธีมองปรัชญาที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก พร้อมกับแสวงหาว่าปรัชญาเป็นสิ่งที่มิอยู่ในรากฐานของความเป็นญี่ปุ่นอยู่แล้วหรือไม่ เพราะหากพิจารณาในแง่ที่ว่า ปรัชญามีความหมายเท่ากับวัฒนธรรมความคิด ในกรณีนี้ญี่ปุ่นเป็นชนชาติที่ก่อตัวขึ้นมาจากการหยิบยืมวัฒนธรรมจากแหล่งภายนอกเป็นหลักนับแต่โบราณ จึงทำให้ญี่ปุ่นเกิดความสงสัยว่าอาจเป็นไปได้หรือไม่ ที่ญี่ปุ่นจะไม่มีรากเหง้าของวัฒนธรรมความคิดที่เป็นของตนเอง และหากเป็นเช่นนั้นก็หมายความว่าปรัชญาญี่ปุ่นอาจไม่มีอยู่จริง แต่จะเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ เราสามารถศึกษาถึงข้อถกเถียงนี้ได้จากงานเขียนชิ้นสำคัญ คือ *ญี่ปุ่นที่ไร้ปรัชญา*⁵ ซึ่งวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นปรีทรรคนในข้อโต้แย้งของบรรดานักปรัชญาญี่ปุ่น ที่อยู่ในยุคสมัยแห่งการแสวงหารากเหง้าทางปรัชญาของญี่ปุ่น

⁵ 『哲學のない日本』 บทความของ มิชิ คิโยชิ (Miki Kiyoshi) หนึ่งในนักปรัชญาค้นสำคัญแห่งสำนักเกียวโต (Kyoto school) ซึ่งต่อมาภายหลังบทความดังกล่าวได้ถูกรวบรวมไว้ในหนังสือชุดปรัชญานิพนธ์ของมิชิ คิโยชิ 『三木清全集』 เล่มที่ 16

งานเขียนชิ้นดังกล่าว ได้พยายามตอบคำถามที่ยังไม่มีข้อยุติ (ณ สมัยนั้น) ว่าญี่ปุ่นมีหรือไม่มีปรัชญา โดยเริ่มต้นจากการชี้ให้เห็นถึงข้อยืนยันของนักคิดนักปรัชญาคนสำคัญ ในยุคบุกเบิกภูมิปัญญาของญี่ปุ่นอย่าง นาคะเอะ โชมิน⁶ (Nakae Chomin, 1847-1901) ที่มีทรรศนะหนักแน่นต่อกรณีนี้ว่า “ชนชาติญี่ปุ่นเรา นับแต่โบราณมาจนบัดนี้ ไม่มีปรัชญา”⁷ (Nakae, n.d. cite in Miki, 2009: 153) โดยคำกล่าวของ นาคะเอะ ได้สร้างแรงกระเพื่อมให้แก่วางปรัชญาญี่ปุ่น เนื่องจากต่อมานั้นมีทั้งผู้ที่จะเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ซึ่งในแง่ที่เห็นด้วยนี้ก็มี นิชิ อามะเนะ⁸ (Nishi Amane, 1829-1897) หนึ่งในนักปรัชญาที่มีบทบาทมากที่สุดในแวดวงปรัชญาญี่ปุ่นยุคบุกเบิก ได้สนับสนุนทรรศนะในทำนองที่ว่า “จะอย่างไรเสียญี่ปุ่นก็ไม่มีปรัชญา” (Nishi, n.d. cite in Miki, 2009: 153)

กระนั้นก็ตาม ทรรศนะของทั้งนาคะเอะ และ นิชิ ได้ให้ข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ เป็นไปได้ว่าพวกเขาเขียนยันจากฐานคิดตามอย่างตะวันตก เนื่องจากญี่ปุ่นเพิ่งเปิดรับเอาปรัชญาตะวันตกเข้ามาสู่ประเทศอย่างจริงจัง จึงด่วนตัดสินว่าญี่ปุ่นไม่มีปรัชญา เพราะญี่ปุ่นไม่เคยมีวิธีการทางความรู้เช่นนี้มาก่อน ซึ่งภายใต้ข้อสังเกตเช่นนี้ สอดคล้องกับคำโต้แย้งของนักปรัชญาคนต่อมา คือ อิคุตะ โชโก⁹ (Ikuta Choko, 1881-1936) ที่แสดงทรรศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า “การสร้าง

มโนทัศน์ที่เรียกว่าปรัชญาตามอย่างตะวันตก จากนั้นค่อยแสวงหาอะไรที่ตรงกับสิ่งที่สร้างขึ้นมานั้น ในญี่ปุ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ย่อมไม่แปลกที่จะไม่พบอะไรเป็นชิ้นเป็นอัน”¹⁰ (Ikuta, n.d. cite in Miki, 2009: 153)

ทว่าทรรศนะดังกล่าวของ อิคุตะ ก็ต้องถูกโจมตีอย่างหนักว่า เป็นแนวคิดที่ยึดถือในอุดมคติแบบญี่ปุ่นนิยมมากเกินไป ซึ่งถึงที่สุดแล้ว อาจเพราะด้วยความที่ถึงแม้จะอย่างไรเสีย (ณ สมัยนั้น) ก็ดูไม่สามารถแสวงหาแนวทางที่เป็นของปรัชญาญี่ปุ่นได้ อย่างไรก็ตามในกาลต่อมา อิคุตะ ได้ออกมาตอบโต้ต่อข้อโจมตีดังกล่าว ผ่านทรรศนะที่ว่า “หากมีใครพูดจาโง่งว่าตลอดเวลาที่ผ่านมา ไม่มีแนวคิดหรือนักคิดอันยิ่งใหญ่ในประเทศญี่ปุ่นเลย ขนาดคนอย่างข้าพเจ้าก็ยังไม่แค่งฟังผ่านๆ แต่ถ้ามีคนบอกว่า บรรดาบรรพบุรุษของเรา ไม่เห็นมีทั้งศาสตร์และผู้รู้ที่ยิ่งใหญ่เลย ก็น่าเสียดายที่ข้าพเจ้าคงต้องเห็นดีเห็นงามตามนั้นด้วย”¹¹ (Ikuta, n.d. cite in Miki, 2009: 153)

ทั้งนี้ ด้วยท่าทีและการตอบโต้ของ อิคุตะ ดังกล่าว ได้กลายเป็นการสนับสนุนข้อสันนิษฐานที่ว่าญี่ปุ่นไม่มีปรัชญา เพราะเมื่อพิจารณาผ่านบริบทของอิคุตะแล้ว หากคำว่า ศาสตร์ ที่ว่านั้น หมายถึงทั้งวิทยาศาสตร์และปรัชญาอย่างที่เป็นกระแสหลักของความรู้ตะวันตกซึ่งญี่ปุ่นเปิดรับเข้ามาในสมัยนั้น ก็ย่อมหมายความว่า ญี่ปุ่นไม่มีปรัชญา (แบบตะวันตก)

⁶ 中江兆民

⁷ 我日本、古より今に至るまで哲學無し。

⁸ 西周 นิชิ อามะเนะ ได้ชื่อว่าเป็น บิดาแห่งปรัชญาของญี่ปุ่น (father of philosophy in Japan) แต่ไม่ใช่บิดาแห่งปรัชญาสมัยใหม่ (modern Japanese philosophy)

⁹ 生田長江

¹⁰ 哲學といふ概念を、西洋風にちやんと作り上げて来て、さてそれに當てはまるやうな物を、これまでの日本に捜し求めた時、あまり立派な物を發見し得ないのは無理もない話である。

¹¹ 従来日本に、偉大なる思想及び思想家がなかつたといふやうな、馬鹿なことを言ふ人間があれば、流石の私も聞き流しにしないつもりだけれども、我々の先祖に、偉大なる學問も學者もなかつたぢやないかと言ふ者に對しては、残念ながら其の通りと、同ぜざるを得ないのである。

ตก) เพราะปรัชญาตะวันตกเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งซึ่งญี่ปุ่นไม่เคยมี แต่ข้อสรุปของอิกุตะ ได้นำมาสู่ประเด็นที่ว่า ญี่ปุ่นไม่มีปรัชญาแบบตะวันตก แต่ก็เป็นไปได้ที่ญี่ปุ่นอาจมีปรัชญาเป็นของตัวเองเพราะไม่จำเป็นต้องตามตะวันตก

อย่างไรก็ดี จากทรรศนะของ อิกุตะ ได้ทำให้เห็นเรื่องลึกของปัญหาว่า เมื่อปรัชญาและเข้าไปพัวพันกับปัญหาทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมความคิด การตั้งคำถามว่าญี่ปุ่นมีปรัชญาหรือไม่ จึงอุปมาได้กับลูกถามว่า ภูมิปัญญาของญี่ปุ่นนั้นด้อยกว่าหรือเหนือกว่าตะวันตก หรืออย่างดีที่สุดก็คือสามารถเทียบเท่าภูมิปัญญาของตะวันตกได้หรือไม่ ซึ่งหากจะสรุปว่าภูมิปัญญาญี่ปุ่นไม่ด้อยไปกว่าตะวันตก นั่นก็น่ากลับมามีคำถามเดิมว่า แล้วอะไรคือปรัชญาญี่ปุ่น? ซึ่งก็คือคำถามสำคัญในงานเขียน *ญี่ปุ่นที่ไร้ปรัชญา* ของ มิกิ คิโยชิ¹² (Miki Kiyoshi, 1897-1945) ที่เป็นทั้งผู้เขียนและเป็นทั้งหนึ่งในนักปรัชญาคนสำคัญของญี่ปุ่น โดยเขาได้สรุปทรรศนะอันเป็นข้อยุติไว้อย่างน่าสนใจ

แต่เพื่อที่จะให้เข้าใจในข้อสรุปของ มิกิ ได้ดียิ่งขึ้น ก่อนอื่นใดนั้นจำเป็นต้องขอขยายความถึงปัญหาความขัดแย้งทางความคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปฏิรูปฟื้นฟูสมัยเมจิ (Meiji restoration)¹³ เพราะเมื่อปัญหาเรื่องปรัชญาญี่ปุ่นเข้าไปพัวพันกับปัญหาทางวัฒนธรรม ก็ทำให้เกิดความไม่ลงรอยทางความคิดในหมู่ปัญญาชนขึ้นมาเป็นระยะ กล่าวคือฝ่ายที่ยึดมั่นในอุดมคติแบบญี่ปุ่นนิยม มักจะโจมตีชาวญี่ปุ่นที่ศึกษาภูมิปัญญาตะวันตกอย่างวิทยาศาสตร์หรือปรัชญาว่า เป็นพวกฝักใฝ่วัฒนธรรมตะวันตก และมีความเชื่อว่าภูมิปัญญาตะวันตกเป็นสิ่งที่บ่อนทำลายศีลธรรมอันดีของญี่ปุ่น ซึ่งในที่นี้ก็หมายถึง

วัฒนธรรมตะวันตกไปบ่อนทำลายศีลธรรมแบบงจื้อที่ญี่ปุ่นรับเอาจากจีนและถือเป็นจารีตปฏิบัติมาอย่างช้านาน

ความขัดแย้งเช่นนี้ มีรากเหง้ามาจากการที่ประเทศญี่ปุ่นนับแต่โบราณ จนถึงก่อนการปฏิรูปสมัยเมจินั้น เรียกได้ว่าตกอยู่ภายใต้เงื้อมเงาของระบบคิดแบบจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนทัศน์แบบงจื้อนิยมที่นับว่ามีอิทธิพลอย่างสูงต่อการวางกรอบจารีตให้แก่องค์กรญี่ปุ่นมาอย่างช้านาน นับตั้งแต่สมัยโตกูงาวะที่สถาปนาลัทธิงจื้อให้เป็นลัทธิประจำชาติ เพราะสามารถนำมาใช้สนับสนุนการปกครองระบอบศักดินาเพื่อชักนำผู้คนให้อยู่ภายใต้กรอบคิดที่ยึดมั่นในคุณค่าของขนบประเพณี ความมีระเบียบ และความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่จะรับใช้ราชสำนัก (สุรางค์ศรี ต้นเสียงสม, 2536: 10)

ด้วยอิทธิพลของลัทธิงจื้อที่มีมาอย่างยาวนานเช่นนี้ จึงไม่แปลกหากญี่ปุ่นจะมีท่าทีในการเชิดชูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของจีน กระทั่งเข้าสู่ยุคฟื้นฟูปฏิรูปประเทศในสมัยเมจิ ที่กระแสนิยมภูมิปัญญาตะวันตกได้ไหลบ่าเข้ามาทำทลายอย่างไม่ขาดสาย อีกทั้งปัจจัยในด้านการเมืองและการศึกษาก็ยังมีส่วนผลักดันให้ปัญญาชนญี่ปุ่นหันมาสนใจในวิทยาศาสตร์และวิธีการคิดแบบตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาการเมืองที่ได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษ อันเนื่องมาจากการที่ปัญญาชนญี่ปุ่นมีความต้องการเปิดรับเอาแนวความคิดทางการเมืองสมัยใหม่เข้ามา จึงมีการแปลหนังสือปรัชญาการเมืองที่สำคัญๆ ของตะวันตก อาทิ ในปี ค.ศ. 1871 มีการแปลหนังสือว่าด้วยเสรีภาพ (On Liberty) ของ จอห์น สจิวต์ มิลล์ (John Stuart Mill) และสัญญาประชาคม (Le Contrat Social) ของ ฌอง ฌาคส์ รูสโซ

¹² 三木清

¹³ 明治維新 (Meiji Ishin) ตรงกับช่วงปี พ.ศ. 2411-2455

(Jean-Jacques Rousseau) เป็นต้น (ประเสริฐ จิตวิวัฒน์พงศ์, 2525: 6)

ที่ว่าภายใต้บรรยากาศของการแสวงหา ภูมิปัญญาตะวันตกนั่นเอง ที่ปรากฏการณ์ของความขัดแย้งทางความคิด กลับค่อยๆ ก่อตัวขึ้นจนกลายเป็นความขัดแย้งทางวัฒนธรรม จนถึงขั้นทำให้เกิดข้อถกเถียงในหมู่ปัญญาชนคนญี่ปุ่น โดยฝ่ายหนึ่งเชื่อมั่นว่า ปรัชญาและวิทยาศาสตร์ของตะวันตกเป็นสิ่งที่ มีประโยชน์สำหรับการพัฒนาชาติ และสามารถใช้แก้ไข ปัญหาการรุกรานจากศัตรูภายนอกประเทศได้ ส่วนอีก ฝ่ายก็ต่อต้านภูมิปัญญาตะวันตก เพราะเห็นว่าแนวคิด แบบตะวันตกเสื่อมสอนให้คนละเลยแก่นแท้ภายในของ มนุษย์ ไปมุ่งเอาแต่สนใจวัตถุภายนอก ซึ่งขัดกับวิถี ชีวิตดั้งเดิมของคนญี่ปุ่น จนถึงที่สุดแล้วจึงทำให้ท่าที ของปัญญาชนแตกออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายอนุรักษ ภูมิปัญญาจีน และฝ่ายสนับสนุนภูมิปัญญาตะวันตก โดยฝ่ายนิยมจีนก็โจมตีว่าการเปิดรับภูมิปัญญาตะวันตก ทำให้คนขาดศีลธรรม ส่วนอีกฝ่ายที่นิยมตะวันตก ก็โจมตีเช่นว่าการอนุรักษภูมิปัญญาจีนนั้นทำให้ ประเทศล้าหลังไม่ก้าวหน้า ซึ่งต่อมากาลเวลาก็ได้ พิสูจน์แล้วว่า ความคิดของปัญญาชนญี่ปุ่นทั้งสองขั้ว นั้น เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนความผิดพลาดไม่น้อยไปกว่ากัน (ประเสริฐ จิตวิวัฒน์พงศ์, 2525: 12-16)

เมื่อปัญหาของการขัดแย้งทางความคิด ได้ กลายเป็นปัญหาการต่อต้านวัฒนธรรม ที่ต่างฝ่าย ต่างก็พยายามเชิดชูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมจีนหรือ ตะวันตกไปในด้านใดด้านหนึ่งอย่างสุดโต่ง ด้วยสภาพ แวดล้อมของความขัดแย้งดังกล่าว ปัญหาปรัชญาจึง ถูกหมายรวมเข้าไปพัวพันด้วย กล่าวคือ เพราะวิชา ปรัชญาถือเป็นองค์ความรู้ตะวันตก ที่คนญี่ปุ่นเอง

ก็มองว่าเป็นความรู้ที่รับเอามาจากภายนอกประเทศ ดังนั้นจึงเกิดเป็นกระแสขึ้นมาโดยมีทั้งที่ยอมรับและ ต่อต้าน แต่ถึงกระนั้นก็ได้มีผู้ที่พิสูจน์ให้เห็นว่า ใน ท่ามกลางโลกที่กำลังก้าวไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ญี่ปุ่น ก็ควรเปิดรับเอาภูมิปัญญาจากภายนอกมาปรับใช้ให้ มากที่สุด ไม่ควรแบ่งแยกความเป็นตะวันตกหรือ ตะวันออก โดยผู้ที่มีทรรศนะเช่นนี้ คือ นักปรัชญา ที่ได้ชื่อว่าเป็นบุคคลสำคัญผู้มีคุณูปการด้านปรัชญา อย่างสูงสุดของญี่ปุ่น คือ นิชิตะ คิตะโร¹⁴ (Nishida Kitaro, 1870-1945) โดยที่ตัวเขาเองก็ใช้ชีวิตอยู่ใน ช่วงเวลาแห่งความสับสนปนเปทางภูมิปัญญาของ ญี่ปุ่น ที่ระบบแนวความคิดจากสองวัฒนธรรมได้ไหล บ่ามาปะทะกัน นิชิตะจึงชี้ให้เห็นความผิดพลาดของ ปัญญาชน ที่พยายามแบ่งแยกความเป็นตะวันตกกับ ตะวันออก ในงานเขียนที่ชื่อว่า *ปัญหาวัฒนธรรม ญี่ปุ่น*¹⁵ ซึ่งนิชิตะได้แสดงทรรศนะที่สำคัญไว้ โดย จะเนื้อหาบางช่วงบางตอนนั้นมีความว่า

จนถึงตอนนี้ ชาวตะวันตกยังคิดว่า วัฒนธรรม ของพวกเขาเหนือกว่าวัฒนธรรมอื่นใดทั้งหมด และวัฒนธรรมของมนุษยชาติกำลังก้าวไปสู่ รูปแบบของพวกเขา ส่วนผู้คนจากวัฒนธรรมอื่น อย่างชาวตะวันออกนั้นถูกพูดถึงว่าตามหลัง อยู่ และถ้าพวกเขาก้าวต่อไป พวกเขาก็จะได้ ไปสู่ในรูปแบบเดียวกัน ซึ่งในหมู่คนญี่ปุ่นเอง ก็ยังคิดเช่นนั้น อย่างไรก็ตาม โดยพื้นฐานของ ตะวันออกนั้นมีบางสิ่งบางอย่างที่แตกต่างกับ ตะวันออกและตะวันตกจะต้องเติมเต็มซึ่งกัน และมุ่งไปสู่ความเป็นจริงในท้ายที่สุดของความ เป็นมนุษย์ผู้สมบูรณ์พร้อม ซึ่งมันคือการกิจ ของวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่จะต้องค้นหาหลักการ ดังกล่าวให้พบ

(Nishida, 1940 cite in Arisaka, 1999: 3)

¹⁴ 西田幾多郎

¹⁵ 『日本文化の問題』(Nihon Bunka no Mondai) ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1940 และเคยสร้างปรากฏการณ์ในฐานะเป็น หนังสือเล่มหนึ่ง ที่ได้รับการอ่านมากที่สุดในหมู่คนญี่ปุ่น

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า นิชิตะ เสนอแนววิธีที่จะประนีประนอมความคิดของคนญี่ปุ่นในยุคสมัยนั้นเข้าด้วยกัน ทั้งฝ่ายเปิดรับแนวคิดตะวันตกและฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่เชิดชูความเป็นญี่ปุ่นนิยม ทว่าภายใต้ปัจจัยทางการเมืองของญี่ปุ่นในช่วงระหว่างสงครามโลก (ครั้งที่ 1) ไปจนถึงหลังสิ้นสุดสงครามนั้น กลับเป็นเหตุให้ นิชิตะ ต้องถูกโจมตีจากทั้งฝ่ายอนุรักษ์นิยมและฝ่ายก้าวหน้า กล่าวคือ ในช่วงระหว่างสงคราม การสนับสนุนแนวคิดของตะวันตกได้ทำให้ นิชิตะถูกโจมตีจากฝ่ายอนุรักษ์นิยมว่า เป็นพวกคลั่งความเป็นตะวันตก ส่วนภายหลังสิ้นสุดสงคราม นิชิตะมีแนวความคิดในการพยายามฟื้นฟูเจตนารมณ์แห่งความเป็นญี่ปุ่น เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมแต่นั้นก็ทำให้ นิชิตะ ต้องถูกเขี่ยห่างจากฝ่ายก้าวหน้า อีกคำรบว่า เป็นพวกหัวเก่าที่ความคิดถอยหลังลงคลอง (ซีโอดอร์ เดอ แบร์รี, 2546: 997)

ทว่าถึงแม้ นิชิตะ จะถูกกล่าวโจมตีอย่างหนักจากปัญญาชนทั้งสองฝ่าย อย่างไรก็ตาม เขาได้พิสูจน์ให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ว่า ทั้งสองฝ่ายนั้นคิดผิด เพราะแนวความคิดของตะวันตกและตะวันออก เป็นสิ่งที่สามารถมาบรรจบอยู่ร่วมกันในความเป็นญี่ปุ่นได้ ซึ่งก็มาจากการผสมผสานแนวคิดของพุทธศาสนานิกายเซ็นเข้ากับแนววิธีปรัชญาตะวันตก จนเกิดเป็นระบบความคิดเฉพาะซึ่งก็คือ ปรัชญาของนิชิตะ ที่มีมโนทัศน์หลักอยู่ที่การให้คำอธิบายเรื่อง นัตถิภาวะสัมบูรณ์ (absolute nothingness)¹⁶ อีกทั้งต่อมายังได้กลายเป็นรากฐานอันสำคัญของปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้ นิชิตะ กลายเป็นหนึ่งในนักปรัชญาผู้ทรงอิทธิพลทางความคิดของญี่ปุ่นตลอดช่วงศตวรรษที่ 20 (Arisaka, 1999: 4)

ด้วยเหตุที่ปัญหาการขัดแย้งทางความคิดที่เข้าไปพัวพันกับปัญหาเชิงวัฒนธรรมดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่ขยายมาสู่ความพยายามสืบสาวถึงอัตลักษณ์ทางความคิดแห่งชนชาติว่า ถึงที่สุดแล้วญี่ปุ่นที่เปิดรับเอาวัฒนธรรมและความคิดมาจากแหล่งอื่นอยู่เสมอมานั้น มีหรือไม่มีสิ่งที่เรียกว่าปรัชญา? ถ้ามีแล้วปรัชญานั้นเหมือนหรือต่างกับตะวันตก หรือถ้าไม่มีแล้วญี่ปุ่นจะมีอะไรเป็นแก่นสารต่อทางความคิดของชนชาติ ฉะนั้นจึงนำมาสู่ประเด็นสำคัญที่ถูกเสนอในงานเขียน *ญี่ปุ่นที่ไร้ปรัชญา* ของ มิชิ คิโยะชิ ผู้เป็นลูกศิษย์คนสำคัญของนิชิตะ เพราะเมื่อหวนกลับมาพิจารณาถึงประเด็นนี้ผ่านมุมมองของ มิชิ ก็นับว่าช่วยให้มองเห็นความกระจ่างที่อยู่ในข้อยุติได้ ดังทรรศนะที่ มิชิ ได้นำเสนอไว้ว่า

หากกล่าวว่าญี่ปุ่นไม่มีปรัชญา ก็จะมีอีกหลาย ๆ คนที่พร้อมจะออกมาโต้แย้ง หรือแม้กระทั่งโมโหโกรธาเมื่อได้ยินประโยคเช่นนั้น ทั้งที่จริงแล้ว นั่นก็เป็นเพียงความแตกต่างด้านความหมายของมโนทัศน์ที่เรียกว่าปรัชญา¹⁷ [ฉะนั้น] เมื่อกกล่าวว่าญี่ปุ่นไม่มีปรัชญา ก็อาจสุมเสียงที่จะทำให้ใครต่อใครคิดไปว่าของอย่างปรัชญา เช่นนั้นไม่มีความจำเป็นต่อญี่ปุ่น ทั้งที่เราพึงระวังว่า ในความเป็นจริงแล้ว สภาพการณ์ปัจจุบันกลับเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามอย่างสิ้นเชิง¹⁸ [อย่างไรก็ดี] นั่นเพราะปัญหาต่างๆ ในทุกวันนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะปัญหาระหว่างประเทศต่อประเทศเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาโดยรวมปัญหาเรื่องชนชั้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องรวมปัญหาเรื่องแนวคิดเข้าไปด้วย¹⁹ [ดังนั้น]

¹⁶ 絶対無 (Zettai Mu)

¹⁷ 日本に哲学がないと云へば、反対する者、憤慨する者も多いであらうが、それは哲学といふ概念の意味の相違によることである。

¹⁸ 日本に哲学がないと云へば、そのやうな哲学は日本には不要だと考へられるかも知れない。併し事實は現在全く反対になつてゐることに注意しなければならぬ。

¹⁹ それは今日もはや單に國と國との問題に留まらず、階級の問題、更に特に思想の問題を含むことを考へねばならぬ。

คำถามที่ว่า ญี่ปุ่นมีปรัชญาหรือไม่ จึงไม่ได้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องแต่เฉพาะกับนักปรัชญา เพียงอย่างเดียว²⁰

(Miki, 2009: 153-155)

อย่างไรก็ดี หากขยายความทรรศนะดังกล่าว ของ มิกิ นั้นหมายความว่า ญี่ปุ่นที่ไร้ปรัชญา ก็คือ ญี่ปุ่นที่มีปรัชญาด้วยเช่นกัน เพราะหากจะนิยามตาม อย่างชาติตะวันตก ญี่ปุ่นก็ย่อมไม่มีปรัชญาที่ถอดแบบมาจากความคิดตะวันตกอย่างแน่นอน แต่หาก พิจารณากันถึงที่สุดแล้ว ถ้าเพียงมีวิธียืนยันถึงความรู้อะไรบางอย่างที่อยู่ในความคิดของชนชาติญี่ปุ่น ย่อมหมายความว่าแท้ที่จริงแล้วญี่ปุ่นก็ต้องมีปรัชญา ดังทรรศนะของ มิกิ ที่ยกตัวอย่างว่า “ในลักษณะ เดียวกัน กล่าวกันว่าวรรณคดีของญี่ปุ่นไม่มีแนวคิด [แต่ที่จริงแล้ว] ไม่ใช่ว่าโดยทั่วไปวรรณคดีของญี่ปุ่นจะ ไม่มีแนวคิด เพียงแต่ความหมายของมโนทัศน์ที่เรียกว่า แนวคิดนั้นได้เปลี่ยนไป เมื่อมองจากสามัญสำนึก ของชาวญี่ปุ่นในปัจจุบัน”²¹ (Miki, 2009: 154)

ด้วยการหยิบยกวรรณคดีมาอุปมาเทียบเคียงเคียงกับปรัชญาภายใต้กรอบของการมีแนวคิด ได้ทำให้ เห็นภาพของปัญหาที่ชัดเจนยิ่งขึ้น กล่าวคือ การถกเถียง ปัญหาปรัชญาญี่ปุ่นที่ไม่สามารถหาข้อยุติได้ดังที่ผ่านมา นั้น ดำเนินไปอย่างผิดทิศทาง เพราะนักคิดนัก ปรัชญาชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่มีมุมมองอยู่กับความ ขัดแย้งเรื่องคำจำกัดความ โดยมีสาเหตุมาจากความ ต้องการสร้างความหมายและอัตลักษณ์ทางความคิด ให้แก่คำว่า *ปรัชญาญี่ปุ่น* ซึ่งในแง่ถึงแม้จะเป็นเรื่อง ที่ดี ทว่าการสนใจแต่ในแง่ของความหมายเพียงอย่าง

เดียว ย่อมไม่สามารถทำให้เกิดความกระจ่างชัดอัน เป็นจะที่ยุติได้

อย่างไรก็ดี นอกจาก มิกิ คิโยะชิ แล้ว ยังมี นักปรัชญาอีกผู้หนึ่ง คือ อุเอะดะ ชิซุเทะรุ²² (Ueda Shizuteru, 1926-ปัจจุบัน) ซึ่งเป็นนักปรัชญาร่วม สมัยคนสำคัญ ที่กล่าวถึงปรัชญาญี่ปุ่นผ่านมโนทัศน์เชิงวิชาการไว้ใน *วารสารปรัชญาแห่งญี่ปุ่น*²³ ฉบับปฐมฤกษ์ โดยทรรศนะของ อุเอะดะ ดังนี้

มีคุณูปการอย่างน้อยที่สุดก็ในสองด้านที่ ปรัชญาญี่ปุ่น สามารถสนับสนุนเพิ่มพูนรากฐาน ทางปรัชญาให้แกโลก [ด้านแรก] ในฐานะของ ญี่ปุ่น ซึ่งการเข้าใจโลก และการเข้าใจตนเอง นั้น ดำเนินผ่าน [มโนทัศน์ทาง] ภาษาญี่ปุ่น ซึ่งไม่ได้ [ถูกสร้าง] มาจากญี่ปุ่นเพียงอย่างเดียว [ภาษาญี่ปุ่นยังถูกสร้าง] มาจากขนบนิยม อันหลากหลายด้วย เช่น อินเดีย เอเชียกลาง จีน คาบสมุทระเกาหลี และอื่นๆ ที่ผ่านเข้ามา ยังดินแดน [ญี่ปุ่น] และก่อตัวขึ้นจนกลายเป็นขนบนิยมที่ไม่ใช่กระแสตะวันตก ในการนี้ จึงสามารถพิจารณาในฐานะที่เป็นรากเหง้าที่มีความหมายต่อการก่อตัวขึ้นในโลกแห่งปรัชญา ยิ่งไปกว่านั้น [ด้านที่สอง] ในฐานะที่ญี่ปุ่น ได้ พบและเผชิญหน้าขนานใหญ่ ระหว่างชนบทที่ไม่ใช่ตะวันตก กับวัฒนธรรมซึ่งผลิตสร้างความคิด วิไลซ์ ที่สั่งสมมานานนับศตวรรษในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ [ทางวัฒนธรรม] ด้วยเหตุนี้ [ปรัชญาญี่ปุ่น] จึงสามารถเป็นมรรควิธีของ วัฒนธรรมเชิงปฏิสัมพันธ์ระดับโลก ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนผ่านระบบ [วัฒนธรรม] ของโลก

(Ueda, 2000 cite in Lam, 2011: 70-71)

²⁰ 日本に哲学があるかといふ問いは、單に哲學者にのみ關はることでない。

²¹ 同じやうに、日本の文學には思想がないと云はれてある。日本の文學に一般に思想がなかつたのではない。むしろ思想といふ概念の意味が現代の日本人の常識にとつて變つてきてあるのである。

²² 上田閑照

²³ วารสารปรัชญาแห่งญี่ปุ่น 『日本の哲学』(Nihon no Tetsugaku) เป็นวารสารในยุคนุกเบิกวิชาการทางปรัชญาของญี่ปุ่น

ดังจะเห็นได้ว่า การพิจารณาปัญหาของปรัชญาญี่ปุ่นผ่านมุมมองของนักปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่ โดยเฉพาะ มิชิ และ อุเอะตะ นับได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะมิชิสามารถให้เห็นถึงชัดเจนได้ว่า หากปรัชญาญี่ปุ่นหมายถึงแนวคิดของคนญี่ปุ่น ก็แน่นอนว่าญี่ปุ่นต้องมีปรัชญา แต่หากอาศัยบรรทัดฐานของตะวันตกมาพิจารณาแล้ว คำตอบที่ได้ก็คงไม่พ้นว่าญี่ปุ่นไม่มีปรัชญา (อย่างที่ตะวันตกมี) เนื่องจากเป็นการอาศัยจุดยืนทางสารัตถะแบบตะวันตกเข้ามาตัดสินแนวคิดตะวันออกว่า มีความเป็นอื่นไปจากบรรทัดฐานของตะวันตก และในที่สุดก็จะนำไปจากบรรทัดฐานของตะวันตก และในที่สุดก็จะนำไปหาที่กลับเข้ามาสู่วิถุนของการถกเถียงในบริบทของการแสวงหาสารัตถะของการนิยามคำศัพท์ ในขณะที่อุเอะตะได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของปรัชญาญี่ปุ่นในโลกร่วมสมัยที่ขอบฟ้าของปรัชญาในสองโลกคือ ตะวันตกและตะวันออกได้มาบรรจบกัน และเชื่อเชิญผู้คนให้หันมาสนใจแนวคิดและวิธีการอันเป็นแก่นสำคัญของปรัชญาญี่ปุ่น ที่สามารถก้าวข้ามการแบ่งแยกสารัตถะทางภูมิศาสตร์ (แบ่งแยกปรัชญาตะวันตก/ตะวันออก) นั้นได้ในที่สุด

บทสรุป

ปรัชญาญี่ปุ่น เป็นกระบวนการความคิดที่เคยต้องเผชิญกับปัญหาความคลุมเครือในตัวเองมาก่อน รวมถึงคำปราชญ์ว่าญี่ปุ่นนั้นไร้ซึ่งปรัชญา กล่าวคือหากพิจารณาจากบรรทัดฐานของตะวันตกที่วางรากฐานทางปรัชญาไว้ภายใต้กรอบของปรัชญาบริสุทธิ ญี่ปุ่นก็จะถูกตัดสินว่าไม่มีปรัชญา ส่วนในขณะเดียวกันหากพิจารณาจากบรรทัดฐานของตะวันออกด้วยกัน ญี่ปุ่นก็ยังคงต้องถูกตัดสินลงไปอีกคำรบว่า ญี่ปุ่นไม่มีระบบความคิดอันเก่าแก่ที่ปรัชญาแท้ๆ ที่เป็นของตัวเองอย่างที่ยุโรปหรืออินเดียมี เพราะวัฒนธรรมทางความคิดของญี่ปุ่นเป็นสิ่งที่รับเอาจากภายนอกเกือบทั้งหมด

แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ด้วยความหมกมุ่นครุ่นคิดอย่างชนิดที่ให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ทางความคิดของชนชาติตนเป็นอย่างสูง ได้ทำให้ปัญญาชนคนญี่ปุ่น โดยเฉพาะที่เป็นนักคิดนักปรัชญาสมัยใหม่ ได้พิสูจน์ให้เห็นเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า *ปรัชญา* คือเรื่องของ *แนวคิด* โดยไม่เกี่ยวกับว่าแนวคิดนั้นจะเก่าหรือใหม่ และโดยไม่เกี่ยวกับว่าแนวคิดนั้นจะมีต้นธารอันเก่าแก่โบราณหรือไม่ เพราะหากแนวคิดดังกล่าวถูกนำมาคิดเพื่อเชื่อมโยงเข้ากับวิธีการแสวงหาความกระจ่างรู้ รวมถึงถูกคิดตรึงตรองไว้อย่างเป็นระบบ จนมีเนื้อหาที่จะสามารถนำไปสู่การทำกิจกรรมทางปัญญาได้ แนวคิดที่ว่านั้นก็ย่อมมีคุณลักษณะทางปรัชญาอย่างมิต้องสงสัย

อย่างไรก็ตาม ในแง่ของการก่อตัวทางความคิด หากเทียบกับปรัชญาตะวันตก หรือแม้แต่เทียบกับปรัชญาตะวันออกด้วยกันอย่างจีนหรืออินเดียแล้ว ปรัชญาญี่ปุ่นอาจมีอายุน้อยที่สุดในประวัติศาสตร์ปรัชญา แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าปรัชญาญี่ปุ่นจะไม่น่าสนใจ เพราะถึงที่สุดแล้วญี่ปุ่นก็สามารถสร้างระบบปรัชญาที่มีความเฉพาะแบบของตนเองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับแต่ปรัชญาญี่ปุ่นสมัยใหม่เป็นต้นมา ญี่ปุ่นได้แสดงให้เห็นถึงระบบปรัชญาที่ก้าวข้ามการแบ่งแยกสารัตถะทางภูมิศาสตร์ จนกลายเป็นแนวปรัชญาที่สามารถบรรจบขอบฟ้าของความรู้ โดยการผสานรวมชุดความคิดอันโดดเด่นของปรัชญาทั้งฝ่ายตะวันตกและตะวันออกเข้าไว้ด้วยกันได้อย่างกลมกลืน อีกทั้งมีความชัดเจนด้านอัตลักษณ์ทางปรัชญา รวมถึงไปแนวความคิดต่างๆ ที่ยังได้รับการต่อยอดพัฒนาเรื่อยมาอย่างไม่หยุดหย่อนจนถึงปัจจุบัน

ทว่าในทางกลับกัน สำหรับประเทศไทย ที่ความสนใจในด้านปรัชญาญี่ปุ่นยังไม่กว้างขวาง (เท่ากับที่ผู้คนให้ความสนใจในปรัชญาจีนและอินเดีย) อีกทั้งยังขาดมุมมองพื้นฐานสำคัญในการเข้าใจถึงบริบทของการแสวงหาอัตลักษณ์ทางปรัชญาของญี่ปุ่น

อย่างไรที่ปัญญาชนชาวญี่ปุ่นได้ถกเถียงและแสวงหากันมาแล้วอย่างเป็นจริงเป็นจัง สิ่งเหล่านี้อาจเป็นสาเหตุประการสำคัญที่ทำให้เอกสารตำราโดยส่วนใหญ่ในประเทศไทยที่มีเนื้อหา (ต้องการ) ว่าด้วยปรัชญาญี่ปุ่นนั้น มีเนื้อหาหลุดออกไปจากขอบเขตของปรัชญาญี่ปุ่น และกลายเป็นสู่การมีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องเล่าเกี่ยวกับญี่ปุ่น ซึ่งส่งผลให้ภาพของปรัชญาญี่ปุ่นไปลงเอยที่การถูกนำไปซ้อนทับกับอาณาบริเวณของการศึกษาญี่ปุ่นในเชิงพรรณนาถึงประวัติศาสตร์ อารยธรรม สังคม วิถีชีวิต จารีต ประเพณี เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งไม่เป็นผลดีแก่ผู้ที่ตามมาศึกษาในภายหลัง

บรรณานุกรม

- ชญ แก้วโอภาส. (2529). *ปรัชญา-ศาสนา: ตะวันออก ตะวันตก*. กรุงเทพฯ: สาขาสังคมศึกษา.
- ซีโอดอร์ เดอ แบร์รี, ดับบลิว. เอ็ม. (บรรณาธิการ). (2546). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น ภาค 4 (ต่อ) - 5*. (จำนงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล.). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์. (2525). *นักคิดญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พระมหาบรรจง สิริจนโท. (2544). *ปรัชญาจีน-ญี่ปุ่น*. ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา.
- สถิต วงศ์สุวรรณค์. (2541). *ปรัชญาตะวันออก (อินเดีย จีน ญี่ปุ่น ไทย)*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.
- สิทธิ บุตรอินทร์. (2554). *ปรัชญาเปรียบเทียบ มนุษยนิยมตะวันออกกับตะวันตก*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- สุรางค์ศรี ดันเสียงสม. (2536). *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น โดยสังเขป*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวรรณมา สถาอนันท์ และคณะ. (2547). *โครงการพัฒนานักวิจัยทางปรัชญาตะวันออกรุ่นใหม่*. (รายงานฉบับสมบูรณ์). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุวรรณมา สถาอนันท์. (2534). *ภูมิปัญญาวิชาเซ็น: บทวิเคราะห์คำสอนของปรมาจารย์โดเก็น*. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- Arisaka, Y. (1999). *Beyond "East and West": Nishida's Universalism and Postcolonial Critique*. San Francisco: Philosophy Department, University of San Francisco.
- Carr, B. and Mahalingam, I. (Eds). (2005). *Companion Encyclopedia of Asia Philosophy*. 2nd ed. New York: Routledge.
- Heisig, J.W. & Kasulis T.P. and Maraldo J.C. (Eds). (2011). *Japanese Philosophy : A Sourcebook*. Honolulu: University of Hawaii.
- Kumano, S. (2009). *A Brief History of Japanese Philosophy : 20 Issue in the 100 Years of Modern Time* 『日本哲学小史—近代100年の20篇』. Tokyo: Chuokoron-Shinsha.
- Lam, W.K. (2011). The making of "Japanese Philosophy" : Nishi Amane, Nakae Chomin and Nishida Kitaro. In T. Nakajima (Ed.). *Whiter Japanese Philosophy? III: Reflections through Other Eyes*. (pp. 69-80). Tokyo: The University of Tokyo Center for Philosophy.
- Miki, K. (2009). *Miki Kiyoshi Complete Collection Vol.16* 『三木清全集 第十六卷』. 2nd ed. Tokyo: Iwanami Shoten.
- Piovesana, G. K. (1968). *Recent Japanese Philosophical Thought 1862-1962 : A Survey*. Tokyo: Enderle.

Raud, R. (2012). What is Japanese about Japanese Philosophy. *Rethinking Japanese Studies, Nichibunken Symposium*. (pp. 15-27). Kopenhagen.

Takeshi, M. (Ed.). (2016). *Critical Perspectives on Japanese Philosophy*. Nagoya: Chisokudo.

Tanaka, H. (2015). *Reading Japanese Philosophy : Ideological Genealogy of Nothingness* 『日本の哲学をよむ－「無」の思想の系譜』. Tokyo: Chikuma Shobo.